

TANULMÁNYOK

DR. CSOMÓS GYÖRGY

Magyarország gazdasági központjainak pozícióváltozása 1992 és 2011 között*

Napjaink városokkal kapcsolatos kutatásainak egyik igen népszerű irányzata foglalkozik a városok nemzetgazdaságban, illetve globális gazdaságban betöltött szerepének vizsgálatával, különösen a termelés és az irányítás összefüggés feltárásával. Taylor (2004) szerint ugyanis a városok nem egyszerűen alkotó elemei a nemzetgazdaság egészének és azon keresztül részei a globális gazdaságnak, hanem azt formáló önálló szereplői. Lényegében hasonló véleményt fogalmaz meg Scott et al. (2001): az elmúlt néhány évtizedben a nemzetgazdaságok folyamatosan fragmentálódtak, felértékelődött a nagyvárosi régiók szerepe, amelyek többé-kevésbé független entitásokként működnek a globális gazdasági rendszerben. Az irányzatot elindító és mind a mai napig meghatározó munkák az 1960-as évekre vezethetők vissza, ugyanakkor kétségtelen, hogy a kezdeti kutatásokban a város/gazdaság nexust elsősorban globális és sokkal kevésbé regionális vagy lokális környezetben vizsgálták. Az előzmények – amelyek jelen elemzést is megalapozták – néhány gondolatban összefoglalva a következők:

Sir Peter Hall 1966-ban megjelent *The World Cities* című könyvében alapos részletezéssel sorolta fel, mit is kell érteni a világváros definíció alatt: a számos kritérium között – például kiemelkedő politikai központ, világviszonylatban meghatározó kormányok és nemzetközi szervezetek székhelye, a kereskedelem globális színtere, közlekedési csomópont – az is szerepelt, hogy az adott városnak rendkívül fontos szerepet kell betöltenie a globális gazdaságban. Véleménye szerint mindez elsősorban a termelés volumenének és a foglalkoztatottak létszámának nagyságában érhető tetten, valamint abban, hogy az adott város frekvenciájú székhelye a globális gazdaságot mozgató transznacionális/multinacionális iparkonzerneknek. A következő évtizedek városokkal kapcsolatos társadalomtudományi kutatásainak Hall munkája megkerülhetetlen kiindulópontot jelentett, egyrészt azért mert deklarálta, hogy a világvárosok meghatározó szereplői a globális gazdasági rendszernek, másrészt azért, mert azt részben a világcégek koncentrációjának mértékétől, illetve a városok gazdasági teljesítményétől tette függővé. Ezt követően – lényegében az 1970-es évek elejétől – sorra születtek olyan munkák, amelyekben a városok globális jelentőségét kisebb-nagyobb mértékben az ott található cégek központok mennyiségéhez, illetve a transznacionális/multinacionális vállalatok (TNC/MNC) teljesítményéhez kapcsolták (lásd többek között Hymer 1972, Heenan 1977, Cohen 1981, Friedmann–Wolff 1982, Friedmann 1986, Glickman 1987, Sassen 1991, Lyons–Salmon 1995, Abu-Lughod 1999, Godfrey–Zhou 1999). Természetesen kritikus vélemények is akadnak: Godfrey és Zhou (1999) úgy látják, hogy egy gazdasági vonatkozású város-

* A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

hierarchia felállításához nem elégséges kizárólag a cégközpont funkciókra támaszkodni, ahhoz messze több tényezőt szükséges figyelembe venni. Az érvek kontra ellenérvek ellenére az irányító és ellenőrző központokkal kapcsolatos kutatások napjainkra meglehetősen népszerűvé váltak, talán azért is, mert a világcégek teljesítményét több nemzetközi gazdasági szervezet (például a Bloomberg, a Forbes, a CNN Money Fortune, a UNCTAD) rendszeresen elemzi, így naprakész adatok állnak rendelkezésre. Végeredményben – mintegy kiválva a Friedmann (1986), Sassen (1991) és Beaverstock et al. (1999) nevével fémjelzett komplex világváros/globális város megközelítésből – egy új kutatási irányzat bontakozott ki, amelynek alapvető célja a globális gazdaságot mozgató, irányító és ellenőrző központok (*command and control centres*) és hálózatuk azonosítása, illetve egy alternatív városhierarchia modellezése (lásd többek között Alderson–Beckfield 2004, Taylor et al. 2009, 2011a, b, Alderson et al. 2010, Neal 2011, Lee et al. 2012, Taylor–Csomós 2012, Csomós–Kulcsár 2012, Csomós–Derudder 2013, Liu–Derudder 2013).

A nemzetközi trendekkel többé-kevésbé azonosuló, a városok gazdasági rendszerben betöltött szerepét vizsgáló, vagy legalábbis érintő kutatások természetesen Magyarországon is megtalálhatók. Ebbe az irányzatba illeszkedik – többek között – Enyedi György (2000), Barta Györgyi (2001), Beluszky Pál és Györi Róbert (2004), Rechnitzer János, Csizmadia Zoltán és Grosz András (2004), Kukely György (2006), Koltai Zoltán (2007), Lux Gábor (2013) egy-egy elemzése. Ugyanakkor a városokban működő gazdasági szervezetek pénzügyi teljesítménye alapján generált elemzések nem állnak rendelkezésre – szemben a fentebb említett külföldi munkákkal –, ennek két lényeges oka van:

- A nemzetközi kutatásokban a globális gazdaságirányítás csomópontjait elsősorban azokkal a városokkal azonosítják, amelyekben a világgazdaságban meghatározó szereppel rendelkező nagyvállalatok/bankok székhelyei (*headquarters*) koncentrálnak (Friedmann 1986, Godfrey–Zhou 1999, Alderson–Beckfield 2004). Ezt a megközelítést azonban roppant nehéz Magyarországon érvényesíteni, amire Barta Györgyi (2001) elemzése világos magyarázattal szolgál: a külföldi tőkével privatizált volt állami nagyvállalatok (és a rendszerváltozás után zöldmezős beruházások keretében hazánkban megtelepedett multinacionális vállalatok) leglényegesebb vonása, hogy azok külföldi központokhoz kapcsolódnak. Az említett gondolatot támasztják alá a HVG TOP 500 rangsorai is: a legnagyobb Magyarországon működő cégek/bankok döntően külföldi tulajdonban vannak, irányításukat nem hazánkból végzik, hanem az anyavállalatok koordinálják.
- Tovább bonyolítja a kérdést, hogy egyes vállalkozások, különösen a nagyobb méretű, jelentős munkaerőt foglalkoztató multinacionális vállalatok (de ebbe a kategóriába tartozik többek között a MÁV is) több telephelyen működnek, pénzügyi adataik viszont a bejegyzett székhelyükön kerülnek feltüntetésre. Éppen ezért egy-egy, esetenként csak irodákból álló cégközpont messze nagyobb gazdasági (és stratégiai döntési) funkcióval rendelkezik, mint bármelyik tényleges termelést megvalósító telephely. Erre jó példát szolgáltatnak a kiskereskedelmi láncok (például Tesco, Spar), amelyeknek több száz telephelyből álló hálózatát egyetlen országos központból koordinálják.

A fent említett problémák – illetve a későbbiekben részletezésre kerülő településszintű gazdasági adatokkal kapcsolatos dilemmák – miatt jelen elemzésben kompromisszu-

mot kell kötni: Magyarország esetében az irányítás és ellenőrzés központjai helyett a gazdaság központjai kerülnek azonosításra. Az egzakt elemzés érdekében olyan – elsősorban a világgazdaság irányító és ellenőrző központjainak meghatározására szolgáló – módszert adaptáltak (Csomós 2013), amelynek segítségével a városokban működő gazdasági szervezetek különböző pénzügyi paraméterei egyetlen komplex mutatóvá integrálhatók. A településeket a komplex mutató értéke alapján az 1992–2011 közötti két évtizedben rangsorolom. Továbbá magyarázatot keresek arra, hogy milyen tényezőknek köszönhető egyes települések vártnál is előkelőbb pozíciója a rangsorokban, illetve a gazdasági folyamatok miatt és hogyan befolyásolták a települések pozícióváltozását.

Adatok és módszerek

A települések gazdasági teljesítményével kapcsolatos elemzések legfontosabb problémája, hogy egyrészt kevés vagy nem megfelelő a rendelkezésre álló településszintű adat (Ambrus et al. 2008), másrészt nem tisztázott, hogy a meglévő adatokból melyeket és hogyan érdemes felhasználni. Természetesen a külföldi kutatások is nélkülözik azokat az objektív adatokat és módszereket, amelyek alapján teljes bizonyossággal kijelenthető egy-egy városról, hogy az gazdasági központnak minősül-e, vagy sem (Beaverstock et al. 2000), kompromisszumok híján pedig szabadon (és olykor szubjektíven) értelmezett a felhasznált adatok és módszerek köre. Korábbi tanulmányainkban (Csomós 2011, Taylor–Csomós 2012, Csomós–Derudder 2013) a Forbes *The Global 2000* rangsorában szereplő transznacionális/multinacionális vállalatok, regionális nagyvállalatok, bankok és különböző pénzügyi szervezetek jellemző pénzügyi adatait – forgalom, piaci érték, eszközállomány, profit – kombináltuk annak érdekében, hogy definiáljuk az említett központokat. Ugyanakkor Magyarországon a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) a településeken működő gazdasági szervezetek messze több adatát tünteti fel, mint például a Forbes, így pontosabb eredmények kaphatók. A NAV-adatok felhasználásával – elfogadva az elemzés terminológiai korlátait – reális következtetések vonhatók le arról, hogy mely városok a magyar gazdaság központjai.¹

Az elemzésben a TeIR NAV társasági adóbevallás kiemelt adatai közül azokat használtam fel, amelyek közelítőleg megfelelnek a Forbes-rangsorban szereplő adatoknak (forgalom, piaci érték, eszközállomány, profit), igaz nem a gazdasági szervezetek, hanem a települések szintjére lebontva (amely végül is a településen működő gazdasági szervezetek adatainak összegzése). A kapott eredményeket a bruttó hozzáadott érték függvényében vizsgáltam, hiszen több olyan, a későbbiekben bemutatásra kerülő település is

¹ A kérdés ebben az esetben meglehetősen teoretikus: a termelés hangsúlyosabb, vagy az irányítás? Az Egyesült Államokban már az 1970-es évek közepétől elindult az a folyamat, amelynek során a termelés és az irányítás markánsan kettévált. A multinacionális cégek egymástól messze eltérő elveket követve szervezték át működésük két meghatározó tevékenységét. Egyes cégek a termelésüket olyan (jellemzően fejlődő) országokba helyezték, amelyekben a munkaerő olcsó, azonban az irányítás természetesen az anyaországban maradt. Mivel az ilyen cégek számára a hazai termelés elvesztette jelentőségét, ezért a munkaerő szempontjából korábban fontos nagyvárosokból a kellemes környezetet biztosító kisvárosokba tették át székhelyüket (Lyons–Salmon, 1995). Sassen (2006) szerint ugyanakkor sok kisvárosban működő gyáróriás döntött úgy, hogy a termelését az eredeti székhelyén hagyja, viszont az irányítást valamelyik világvárosba költözteti. A jellemzően tradicionális ipari cégek részéről ez logikus lépésnek számított, hiszen a cégirányítás így közelebb került a pénzügyi piacokhoz, illetve az APS (fejlett termelési segítő szolgáltatásokat nyújtó) cégekhez. Ezen okok miatt roppant nehéz definiálni, hogy tulajdonképpen milyen városok a gazdaság csomópontjai: azok, amelyekben a termelés megvalósul, vagy azok, amelyekből a termelést irányítják.

van Magyarországon, ahol a gazdasági szervezetek esetenként extrém teljesítménnyel rendelkeznek, ugyanakkor a GDP-hez nem, vagy méretükhöz képest igen alacsony mértékben járulnak hozzá. Az elemzésbe bevont pénzügyi mutatók a következők:

- adózott eredmény,
- értékesítés nettó árbevétele,
- export értékesítés nettó árbevétele,
- kibocsátás összesen,
- mérlegfőösszeg,
- saját tőke összege,
- bruttó hozzáadott érték.

Az adott településre (x) egy adott évben (y) jellemző komplex mutatószámot, az ún. településgazdasági súly (TGS) a következő módszerrel állapítottam meg:

$$TGS_{x,y} = \sqrt{\frac{(AE_{x,y} + NA_{x,y} + ENA_{x,y} + K_{x,y} + M_{x,y} + ST_{x,y})}{6}} * BHE_{x,y},$$

ahol $AE_{x,y}$ az adózott eredmény aránya az összes település összesített adózott eredményéhez képest; $NA_{x,y}$ az értékesítés nettó árbevételének aránya az összes település összesített nettó árbevételéhez képest; $ENA_{x,y}$ az export értékesítés nettó árbevételének aránya az összes település nettó export árbevételéhez képest; $K_{x,y}$ a kibocsátás aránya az összes település összesített kibocsátásához képest; $M_{x,y}$ a mérlegfőösszeg aránya az összes település összesített mérlegfőösszegéhez képest; $ST_{x,y}$ a saját tőke aránya az összes település összesített saját tőkéjéhez képest; $BHE_{x,y}$ a bruttó hozzáadott érték aránya az összes település összesített bruttó hozzáadott értékéhez képest.

A TGS tehát a településeken működő gazdasági szervezetek pénzügyi adatai alapján képzett mértékegység nélküli komplex mutató, Magyarországra jellemző összesített értéke minden évben 100. A kiemelkedő TGS-értékkel rendelkező települések (specifikációjukat a későbbiekben fejtem ki) a magyar gazdaság központjainak tekinthetők.

A gazdasági központok pozícióváltozása és klasszifikációja

A TGS-értéke alapján készült rangsorok sajátossága, hogy nem felelnek meg egyetlen elvárt mintának sem, sőt tulajdonképpen időben előrehaladva egyre bonyolultabbá válnak. Ezt jelzi az is, hogy amíg néhány évvel a rendszerváltozást követően a Budapest után kialakult városrangsor egy többé-kevésbé magyarázható struktúrát vett fel (az összetett gazdasági szerkezettel rendelkező megyeszékhelyek közé néhány tradicionális iparközpont ékelődött), addig a következő évtizedek gazdasági folyamatainak következményként 2011-re sokkal bonyolultabb struktúra jött létre.

A háttérben álló gazdasági mechanizmusok és a települések jellemző csoportjai között szoros ok-okozati kapcsolat áll fenn, amely a TGS-rangsorok (1. táblázat) segítségével, illetve a települések pozícióváltozásán (1. ábra) keresztül logikusan magyarázható.

1. táblázat

A 25 legnagyobb TGS-értékkel rendelkező település

Rang	Település	TGS 1992	Település	TGS 1998	Település	TGS 2005	Település	TGS 2011
1.	Budapest	47,97	Budapest	46,01	Budapest	48,16	Budapest	45,72
2.	Győr	2,37	Székesfehérvár	5,10	Győr	3,97	Győr	5,19
3.	Debrecen	2,06	Győr	4,88	Budaörs	2,48	Szombathely	2,26
4.	Pécs	1,83	Debrecen	1,75	Szombathely	2,34	Budaörs	2,24
5.	Szeged	1,67	Szeged	1,54	Debrecen	2,00	Debrecen	2,07
6.	Miskolc	1,53	Pécs	1,53	Székesfehérvár	1,99	Székesfehérvár	1,91
7.	Paks	1,33	Szenigotthárd	1,48	Komárom	1,75	Újlengyel	1,65
8.	Székesfehérvár	1,30	Budaörs	1,38	Pécs	1,09	Szeged	1,01
9.	Dunaújváros	0,97	Tiszaújváros	1,22	Szeged	1,09	Komárom	0,97
10.	Szombathely	0,90	Szombathely	1,17	Miskolc	0,99	Miskolc	0,94
11.	Tiszaújváros	0,87	Miskolc	1,04	Kecskemét	0,91	Nyíregyháza	0,88
12.	Nyíregyháza	0,86	Dunaújváros	1,03	Dunaújváros	0,90	Kecskemét	0,87
13.	Szolnok	0,79	Kecskemét	0,76	Eger	0,83	Jászfényszaru	0,77
14.	Nagykanizsa	0,74	Nyíregyháza	0,76	Újlengyel	0,80	Pécs	0,75
15.	Kecskemét	0,70	Paks	0,74	Nyíregyháza	0,80	Törökbalint	0,74
16.	Zalaegerszeg	0,68	Kazincbarcika	0,72	Csomád	0,77	Csomád	0,70
17.	Békéscsaba	0,68	Szolnok	0,72	Esztergom	0,75	Esztergom	0,67
18.	Kaposvár	0,58	Veszprém	0,71	Gödöllő	0,74	Dunaújváros	0,65
19.	Veszprém	0,56	Eger	0,65	Tiszaújváros	0,74	Paks	0,58
20.	Hajdúszoboszló	0,54	Zalaegerszeg	0,60	Veszprém	0,71	Tiszaújváros	0,57
21.	Bócs	0,54	Gödöllő	0,55	Jászberény	0,57	Veszprém	0,57
22.	Szekszárd	0,52	Nagykanizsa	0,50	Kazincbarcika	0,53	Jászberény	0,54
23.	Eger	0,48	Százhalombatta	0,47	Tatabánya	0,50	Siófok	0,52
24.	Százhalombatta	0,48	Jászberény	0,46	Siófok	0,49	Gödöllő	0,50
25.	Tatabánya	0,47	Békéscsaba	0,44	Paks	0,45	Fót	0,49

Ebben a fejezetben a magyar gazdaság meghatározó központjainak jellemző csoportjait mutatom be, amelyek a következők: 1) komplex központok I: Budapest és agglomerációs övezete; 2) komplex központok II: a regionális központok; 3) tradicionális iparközpontok; 4) idegenforgalmi központok; 5) új gazdasági központok; 6) offshore települések.

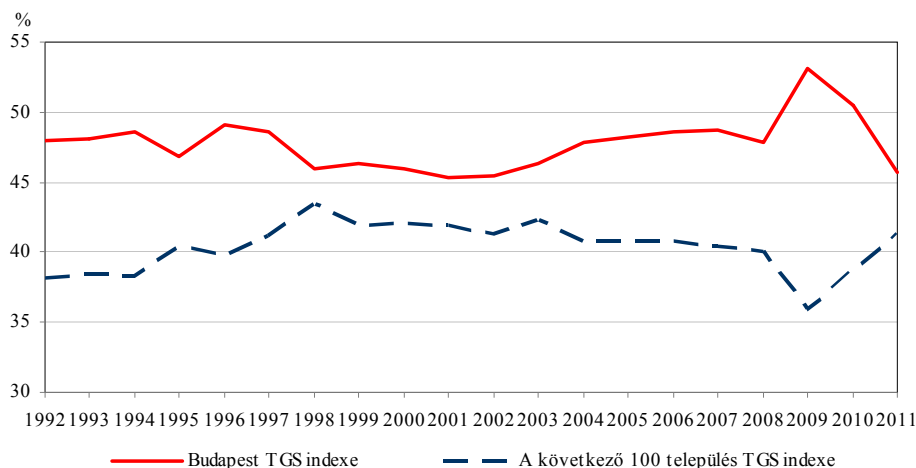
Komplex központok I: Budapest és agglomerációs övezetének települései

Sassen (2006, 63. o.) szerint rendszerváltozást követően a nagyobb kelet-európai városok – főleg a fővárosok – visszaszerezték a háború előtti jelentőségüket a régió gazdasági életében. Véleménye szerint erre Budapest nyújtotta a legjobb példát. Bizonyosságát abban látta, hogy a kelet-európai gazdaságokba érkező külföldi működőtőke-beruházások értéke 1992–1997 között Magyarországon volt a legnagyobb, döntő többsége pedig Budapestet célozta meg. Sassen szerint ennek elsősorban az volt az oka, hogy az 1990-es évek elején a magyar főváros nyugati mintájú nemzetközi üzleti enklávénak számított Kelet-Európában, és abban az időben olyan üzleti, turisztikai szolgáltatásokat kínált, amelyek más regionális vetélytársai fölé emelték. Nem meglepő, hogy a *Globalization and World Cities Research Network* (GaWC) Budapestet az igen előkelő Gamma-világvárosok közé sorolta, egy kategóriába többek között Atlantával, Berlinnel vagy Sanghajjal (Beaverstock et al. 1999).² A 2000-es évek elejére Budapest mellett más városok is szereplőivé váltak a regionális gazdaságnak, így például Győr, Székesfehérvár és Debrecen (Szemző–Tosics 2005).

Ez utóbbi változások ellenére továbbra is Magyarország egyik legsúlyosabb (évszázados múlttal rendelkező) térszerkezeti problémája a Budapest–vidék dichotómia (Enyedi 2000, Cséfalvay 2001). Budapest dominanciája nem csupán a gazdasági teljesítmény vonatkozásában figyelhető meg (bár abban különösen szembetűnő), hanem kiterjed az élet szinte minden területére, egyes esetekben pedig (például pénzügyi rendszer, kormányzás, K+F) szerepe szinte kizárólagos (Gál 1998, Wágner 2004, Barta et al. 2007). A főváros gazdasági teljesítménye a rendszerváltozást követően kisebb ingadozások mellett lényegében stabilnak tekinthető: az 1992 és 2011 között eltelt két évtizedben a Magyarországra jellemző mindenkori összesített TGS közel 50%-át adta. A 2. ábrán látható, hogy a Budapestet követő 100 település együttesen sem éri el a főváros TGS-értékét, sőt tulajdonképpen a főváros értékének éves ingadozása befolyásolja az összes többi település TGS-értékének mozgását.

² A GaWC 2010-es klasszifikációja szerint Budapest már a Béta-világvárosok közé tartozott, igaz, a regionális vetélytársak közül Prága és Varsó is megelőzte, utóbbi például az Alfa-világvárosok csoportjába került (The World According to GaWC 2010: <http://www.lboro.ac.uk/gawc/world2010.html>).

2. ábra

Budapest és a következő 100 település összesített TGS-változása 1992 és 2011 között

Forrás: NAV-adatok alapján saját szerkesztés.

Budapest extrém gazdasági dominanciáját világosan tükrözi, hogy a TGS-értékének minimumát jelentő 2001-ben a következő 178 település együttesen volt képes a főváros ellensúlyozására, 2009-ben viszont – köszönhetően az 50%-ot meghaladó TGS-ének – a NAV adatbázisában szereplő 2673 település együtt sem (2. táblázat). A gazdaság főváros centralizáltságát az is jól illusztrálja, hogy amíg népességszáma mindössze 17%-a Magyarország népességének, addig TGS-értéke az országos érték 45–50%-a, sőt még előbbi 1992-höz képest 14%-kal csökkent, addig utóbbi lényegében változatlan maradt.

2. táblázat

Budapest dominanciája Magyarország gazdaságában a TGS alapján

Megnevezés	1992	2001	2009	2011
Budapest TGS-értéke	47,97	45,38 (min)	53,15 (max)	45,72
TGS ekvivalens települések száma	691	178	–	241

A gazdaság erőteljes Budapest centralizáltságát tovább fokozza, hogy az ország vezető gazdasági központjai közé felzárkózott települések közül több is része a 81 településből álló Budapesti agglomerációnak³ (például Budaörs, Törökbálint, Fót). Az agglomerációs övezet összesített TGS-értéke 1992-ben 51,85 volt, 2011-ben pedig 54,06, és amíg 1992-ben a TGS 93%-át Budapest biztosította, addig 2011-ben már csak 85%-át. Így a főváros pozíciójának gyengülését – legalább is 2009-hez képest – egyértelműen ellensúlyozza az agglomerációjába tartozó települések erősödése. Erre az egyik legjobb példa Budaörs, amely 1992-ben 48. volt a települések rangsorában, 2011-ben viszont már 4. (3. táblázat), TGS-értéke pedig közel megtízszereződött. Budaörs esete természetesen korántsem egyedi. A rendszerváltás után a fővárosi agglomeráció azon települései, ame-

³ 2011. évi LXXXVIII. törvény a Budapesti agglomeráció területrendezési tervéről szóló 2005. évi LXIV. törvény módosításáról.

lyek kedvező adózási feltételeket ajánlottak a betelepülést tervező külföldi cégeknek, számtalan zöldmezős beruházást szereztek meg Budapest elől (Sági 2000). Ráadásul – ahogyan arra Koós (2004) elemzése felhívja a figyelmet –, az 1990-es közepétől Magyarországon is jellemző folyamattá vált a relokáció, amelynek során sok külföldi cég tette át székhelyét – változó okok miatt – a fővárosból a környező településekre (például Szentendrére, Budaörsre, Törökbálintra, Érdre és Szigetszentmiklóásra). Így például Budaörs olyan külföldi cégek központja, mint a British American Tobacco, a Kaiser + Kraft, a Tchibo, a Metro, a Tesco és az Auchan, Törökbálinton pedig többek között a Telenor és a Johnson & Johnson hazai központja található.

Komplex központok II: A regionális központok

Az 1970-es évek elejétől az országos szintű területi tervezés egyik leglényegesebb elemévé vált Budapest domináns pozíciójának mérséklése, illetve egyes gazdasági funkciók decentralizálásával a nagyobb regionális központok megerősítése (Perczel 1989; Rechnitzer 1998, Csomós 2009a). Ennek szellemében jelöltem ki az ellenpólus városokat (Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs és Szeged), amelyek fejlesztése évtizedeken keresztül kiemelt prioritást élvezett. Az 1. táblázatban látható, hogy 1992-ben Budapestet az öt ellenpólus regionális központ követte, igaz, TGS-értékük együttesen sem érte el a főváros értékének 20%-át. A vizsgált 20 éves időszakban a regionális központok meglehetősen eltérő utat jártak be. A 3. táblázat szerint Győr – leszámítva 1997–1998-at – mindig is Magyarország legjelentősebb vidéki gazdasági központja volt, legalábbis a rendszerváltás után. Ez azt is jelenti, hogy az Audi Hungaria Motor Kft. (a HVG TOP 500 szerint Magyarország egyik legnagyobb cége⁴) 1993-as győri megjelenése kétségkívül hozzájárult ugyan TGS-növekedéséhez (az 1992-es érték 2,37 volt, a 2011-es viszont 5,19), a város pozícióját azonban nem befolyásolta lényegesen. A többi regionális központ közül csak Debrecen volt képes 1992-es TGS-értékét egyértelműen, pozícióját pedig közelítőleg tartani, Szeged, Miskolc és különösen Pécs viszont veszítettek jelentőségükből.

A vizsgált időszakban a nyugat-magyarországi nagyvárosok – különösen Székesfehérvár és Szombathely – rendkívül előnyös pozícióba kerültek (Baráth et al. 2001, Kukely 2006), a keleti országrész nagyvárosaihoz képest messze több külföldi céget (és külföldi működőtőkét) vonzottak. A 3. táblázatban látható, hogy Szombathely 1992-ben a 10. helyen állt a TGS-rangsorban, azonban 2011-re a 3. helyre zárkozott fel, TGS-értéke pedig 20 év alatt a 2,5-szeresére emelkedett. Szirmai et al. (2003, 37. o.) szerint Székesfehérvár 2002-re Győr után a legnagyobb magyarországi vidéki külföldi befektetői területté vált, és ahogyan a 3. táblázatban is látható, pozíciója 1992–2002 között folyamatosan emelkedett (sőt 1997-ben és 1998-ban még Győrt is megelőzte). Ugyanakkor 2002-től több jelentős hazai és külföldi cég is leállította székesfehérvári termelését (az IBM és a Kenwood 2002-ben, az Ikarusbus-Irisbus 2003-ban, a Parmalat Hungária 2004-ben, a Cornexi 2008-ban), így nem meglepő, hogy TGS-értékének csökkenése mellett 2011-re pozíciójából is veszített.⁵

⁴ Magyarország 500 legnagyobb cége (2013. január 2.).

⁵ Az 1997 és 2000 között közel 7000 főt alkalmazó, nemzetgazdasági szempontból is meghatározó IBM – amely 2000-ben a magyar exporthoz közel 8%-os részesedéssel járult hozzá (UNCTAD 2002) – 2002-es leállása után Székesfehérvár pozíciója három helyet gyengült.

3. táblázat

A vezető 25 gazdasági központ pozícióváltozása, 1992–2011

Település	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Budapest	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Győr	2	2	2	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Szombathely	10	12	8	12	12	10	10	9	6	4	5	5	3	4	6	6	5	4	4	3
Budaörs	48	39	30	22	13	9	8	6	5	5	4	3	4	3	3	3	3	3	3	4
Debrecen	3	3	3	4	5	4	4	4	4	6	6	6	5	5	5	5	5	7	5	5
Székesfehérvár	8	6	6	7	3	2	2	3	3	3	3	4	6	6	4	4	6	6	6	6
Újlenyél	1007	1093	903	890	972	919	277	1695	29	35	55	64	80	14	8	8	4	5	7	7
Szeged	5	5	4	6	6	6	5	7	7	8	8	10	9	9	9	9	9	9	9	8
Komárom	77	57	70	60	62	59	57	60	25	9	9	9	8	7	7	7	8	8	10	9
Miskolc	6	7	9	10	10	10	12	11	11	11	13	14	11	10	11	10	10	10	11	10
Nyíregyháza	12	11	13	13	14	13	14	15	14	13	14	15	16	15	15	16	16	15	14	11
Kecskemét	15	16	15	15	17	16	13	16	13	12	11	12	12	11	13	13	14	14	13	12
Jászfényszaru	536	298	376	370	399	466	552	609	569	566	493	558	500	519	475	460	24	13	19	13
Pécs	4	4	5	9	8	5	6	5	8	7	7	7	7	8	12	15	12	11	12	14
Törökbálint	49	48	60	54	49	47	46	43	43	38	37	36	39	33	32	31	32	12	15	15
Csomád	1063	1059	1286	1390	1529	1554	1463	1597	1362	1728	1802	1836	689	16	18	18	29	16	8	16
Esztergom	98	73	56	34	24	23	29	33	36	28	28	22	20	17	17	12	13	70	17	17
Dunaújváros	9	9	7	8	9	11	12	13	9	16	18	19	10	12	10	11	11	20	16	18
Paks	7	8	11	14	16	14	15	14	20	23	22	29	29	25	29	26	19	22	22	19
Tiszaújváros	11	14	12	3	11	8	9	12	12	14	17	21	19	19	16	39	27	35	18	20
Veszprém	19	17	18	23	21	20	18	17	15	17	16	18	17	20	19	17	17	19	20	21
Jászberény	31	20	20	28	26	22	24	22	23	21	23	24	23	21	21	21	18	21	23	22
Siófok	26	35	36	39	41	46	44	44	49	54	52	54	28	24	26	25	23	23	21	23
Gödöllő	29	32	43	41	4	18	21	18	19	20	15	17	15	18	23	22	22	18	24	24
Fót	109	121	152	71	115	109	102	83	85	75	72	70	65	101	64	108	68	24	25	25
Tatabánya	25	26	25	26	35	36	28	27	28	19	26	26	22	23	24	24	21	17	26	26
Eger	23	21	22	24	22	21	19	19	18	10	12	13	14	13	14	14	15	33	31	30
Zalaegerszeg	16	15	16	17	20	19	20	21	24	24	24	27	27	27	28	28	28	31	34	34
Szolnok	13	13	14	16	15	15	17	10	17	18	19	20	26	26	27	29	33	37	36	35
Nagykanizsa	14	18	26	20	23	24	22	26	30	36	38	35	33	35	35	42	36	41	41	40
Hajdúszoboszló	20	34	38	36	34	30	34	35	39	41	42	39	47	46	56	27	42	34	33	41
Kaposvár	18	24	21	25	25	28	35	32	33	34	35	40	44	41	46	40	39	43	43	43
Székszárd	22	27	28	33	38	38	40	38	44	45	43	47	49	50	50	50	49	50	50	50
Békéscsaba	17	19	19	18	19	25	25	31	35	33	33	34	36	40	39	37	43	47	49	51
Százhalombatta	24	23	42	40	40	27	23	24	31	32	32	37	38	32	38	45	47	44	52	62
Bócs	21	22	31	46	58	67	70	73	73	65	60	62	74	77	82	84	101	80	299	113

A rendszerváltozást követő gazdasági folyamatok a regionális központok közül Pécsset érintették a leghátrányosabban, ami abban is megmutatkozik, hogy TGS-értéke 2011-re 60%-kal csökkent, pozíciójából pedig tíz helyet veszített. Szeged és Miskolc esetében a TGS szintén jelentősen, de Pécshez képest mindenképpen kisebb mértékben (40-40%-kal) csökkent, miközben mindkét város a rangsor élcsoportjában maradt. Az okok roppant összetettek, a magyarázatok között pedig nincs egyértelmű összhang. A kutatók többsége egyetért abban, hogy a teljes értékű regionális központok közé Debrecen, Pécs és Szeged tartozik, őket nem sokkal leszakadva követi Miskolc és Győr (Beluszky–Győri 2004, Rechnitzer et al. 2004). Világos azonban, hogy a városok regionális központi funkciója és gazdasági teljesítménye között nincs szignifikáns kapcsolat (ezt igazolja a jelen elemzés is), hiszen az előbbi jóval komplexebb, arra éppúgy hatást gyakorol a város közigazgatási funkciója (Pálné Kovács 2001), mint szerepe, például az egészségügyi ellátórendszerben vagy a felsőoktatásban (Beluszky 2003, Csomós 2009b). Lengyel (1999) például úgy látja, hogy Miskolc, Debrecen és Szeged hiába rendelkezett viszonylag jól képzett munkaerővel – köszönhetően országos szinten kiemelkedő egyetemeiknek –, ha a piac, az üzleti élet azt nem méltányolta, ha nem arra volt szüksége. Koltai (2007) által készített felmérés szerint – amely a magyarországi városok mint telephelyek sorrendjét tartalmazza a vállalatok megkérdezése alapján – a vidéki városok közül Győr, Székesfehérvár és Sopron a legversenyképesebb település, miközben utóbbi egyszer sem került a TGS-rangsor vezető 25 települése közé. Az említett versenyképességi rangsorban a nyugat-magyarországi településeket Debrecen, Pécs és Szeged követik, viszont hozzájuk képest a TGS-rangsorban jó pozícióval rendelkező Szombathely már lemarad. Koltaihoz hasonlóan Kukely (2006) is Győrt, Székesfehérvárt, illetve a regionális központokat (Debrecen, Pécs és Szeged) említi mint Magyarország leggyorsabban fejlődő vidéki városait, bár felhívja a figyelmet a Budapesti agglomeráció egyes településeinek (például Budaörs) látványos előretörésére. A városok gazdasági teljesítménye szempontjából kulcskérdés a külföldi működőtőke-befektetések (FDI) koncentrációja, amely Magyarországon azért is lényeges, mert a jelentős termelést megvalósító hazai cégek többsége napjainkban külföldi tulajdonban áll (Barta 2001, Antalóczy et al. 2011). Az FDI területi vetületeit vizsgáló tanulmányok azt állapítják meg, hogy Baranya megye (Pécs) viszonylag gyenge tőkevonzó képességgel rendelkezik (Juhász–Schottner 2003), ugyanakkor Antalóczy és Sass (2005) szerint Csongrádot, Hajdú-Bihart és különösen Borsod-Abaúj-Zemplén megyét az országos átlaghoz képest gyorsabb működőtőke-állomány növekedés jellemzi. Nem véletlen tehát, hogy Szeged, Debrecen és Miskolc (nyilván Győr, Székesfehérvár és Szombathely mögött) a TGS-rangsorban is kedvezőbb pozíciókkal rendelkeznek, mint a kevésbé dinamikus fejlődő, kevesebb FDI-t vonzó Pécs.

A nem regionális központú megyeszékhely városok TGS-értékében és helyezésében általában gyengülés mutatkozik 1992-höz képest. Ez alól kivételt képez Nyíregyháza és Kecskemét (11. és 12. hely a TGS-rangsorban 2011-ben), előbbit a külföldi működőtőke-beruházások egyik legfontosabb északkelet-magyarországi központjaként tartják számon (Barta 2001), utóbbit pedig versenyképessége emeli a vezető vidéki városok közé (Koltai 2007). Figyelembe véve a járműipari óriás beruházások kedvező hatását a városok gazdasági teljesítményére – erre enged következtetni az Audi győri, a Suzuki esztergomi és az Opel szentgotthárdi jelenléte (Rechnitzer–Smahó szerk. 2012) –, várhatóan a 2012-ben elindult Mercedes-Benz-projekt is jelentősen javít Kecskemét jelenlegi pozícióját.

A tradicionális iparközpontok

A regionális központokkal szemben a tradicionális iparközpontok pozícióját általában mindössze egy-egy nagyobb, speciális tevékenységet folytató vállalat határozza meg. A rangsor élcsoportjába tartozó városok közül kiemelkedik Dunaújváros, Tiszaújváros, Jászberény, Bócs és Kazincbarcika. Ezeknek a városoknak közös jellemzője, hogy a rendszerváltozás előtt is jelentős termelőkapacitásokkal rendelkeztek, a privatizációt követően pedig vagy sikeres, vagy – és ez a jellemzőbb – kevésbé sikeres fejlődési pályára álltak. Az említett városok közül a legnagyobb TGS-értékkel Dunaújváros rendelkezik, amely jelenlegi pozícióját elsősorban az ukrán (közvetve orosz) tulajdonban álló ISD Dunafernek, és az autóabroncs gyártó dél-koreai Hankook Tire 2007-ben indult magyarországi leányvállalatának köszönheti. Dunaújváros TGS-értéke azonban folyamatosan csökken: 1992-ben a 9. helyen állt a rangsorban, 2011-ben viszont már csak a 18. helyen. Mindez egyértelműen a Dunaferre gyengélkedésére vezethető vissza, amelyet még az új beruházások sem voltak képesek ellensúlyozni. 1992-höz képest közel egyharmadával csökkent Tiszaújváros TGS-értéke is, azonban a mélypontot jelentő 2007-es 39. hely után 2011-re ismét a vezető városok közé, a 20. helyre került. Az alig 16 ezres Tiszaújváros pozícióját alapvetően a TVK Nyrt. jelenléte határozza meg, amely olyan világcéget is vonzott, mint a városban jelenleg 7000 főt alkalmazó amerikai Jabil Circuit.

Bár ebben a csoportban Dunaújváros és Tiszaújváros rendelkezett 2011-ben a legnagyobb TGS-értékkel, jelentősebb fejlődést mindössze Jászberény mutatott, amely 1991-ben vált a svéd Electrolux magyarországi székhelyévé (3. táblázat). Kazincbarcika stagnáló pozícióját (28-30. hely) elsősorban a kínai Wanhua Industrial Group által birtokolt BorsodChem Zrt. határozza meg, azonban Bócs (a Molson Coors Brewing által birtokolt Borsodi Sörgyár Zrt.) viszonylag sokat veszített pozíciójából, és ma már a rangsor első száz helyezettje között sem szerepel.

A tradicionális iparközpontok egy speciális csoportját alkotják az erőmű-települések. Bár Magyarországon számtalan különböző kapacitású erőmű működik (függetlenül az energiahordozó fajtájától), azon települések száma, amelyeknek a profilját döntően az erőmű határozza meg, viszonylag korlátozott. A jelentős kohászati és vegyi üzemekkel rendelkező települések (lásd Dunaújváros, Kazincbarcika, Tiszaújváros) termelőegységeinek működése nagymértékben hozzájárult az erőművek létrehozásához. A kazincbarcikai BC-Erőmű honlapján például a következő megjegyzés található⁶: „A BorsodChem Zrt. Közép-Európa egyik vezető vegyipari társasága, a növekvő energiaköltségek kompenzálása érdekében összefogva az Észak-Magyarországi Áramszolgáltató Nyrt.-vel és a Magyar Olaj és Gázipari Nyrt.-vel, egy ipari erőművi beruházás megvalósítására 1999-ben alapították meg a BC-Erőmű Kft.-t”. Ugyanakkor a korábban említett iparközpontoknak nem az országos szinten kevésbé jelentős erőművek határozza meg fő profiljukat, hanem azok a termelő üzemek, amelyek kiszolgálására létrehozták őket (bár az AES által 2012-ben leállított Tiszai Hőerőmű 860 MW teljesítményével a legnagyobbak közé tartozott az országban).

Egyes települések azonban a relatíve nagy TGS-értéküket és kiemelkedő pozíciójukat kifejezetten az erőműveknek (és kapcsolt vállalkozásaiknak) köszönhetik. A legfonto-

⁶ http://www.sinergy.hu/magyar/oldalak/bc_eromu_kazincbarcika/

sabb erőmű-település természetesen Paks, ahol Magyarország egyetlen atomerőműve működik. Bár a négy blokkból álló 2000 MW teljesítményű erőmű 2012-ben az ország villamosenergia-termelésének rekordot jelentő 45%-át adta, Paks pozíciója mégis gyengült: az 1992-es 7. helyről 2011-re a 19. helyre esett vissza. A kiinduló értékhez képest a város TGS-értéke 2011-re kevesebb, mint felére csökkent, amelyet főleg a többi település jelentősebb TGS-növekedése okozott. A paksi atomerőmű tervezett bővítése azonban újra javíthatja a város pozícióját. Szintén jelentős erőmű-település Százhalombatta, hiszen a GDF Suez tulajdonában álló Dunamenti Erőmű hat blokkjának összesített kapacitása még a paksi atomerőmű teljesítményét is meghaladja. Százhalombatta pozíciója azonban még Paksénál is radikálisabban csökkent: az 1992-es 24. helyről 2011-re a 62. helyre esett vissza (3. táblázat), miközben TGS-értéke 20 év alatt az egyharmadára olvadt. Százhalombatta pozícióját az sem tudott jelentősen javítani, hogy ott működik Magyarország egyetlen olajfinomítója, a Mol által üzemeltetett 8,1 millió tonnás kapacitással rendelkező Dunai Finomító. Minimális TGS-csökkenést mutat az alig 1100 fős Visonta, amelynek pozícióját szinte kizárólag az RWE és EnBW német energetikai cégek tulajdonában álló 950 MW teljesítményű Mátrai Hőerőmű Zrt. és az erőművel integrált lignitbányák határozzák meg. Többé-kevésbé hasonló a helyzete Oroszlánynak is, amelynek pozíciója jelentős mértékben a Vértesi Erőmű Zrt.-től és a hozzá tartozó mélyművelésű Márkushegyi bányától függ. Az említettek közül Oroszlány az egyetlen erőmű-település, amelynek TGS-értéke, ha nem is jelentős mértékben, de növekedett. Ez részben annak köszönhető, hogy az 1992-ben elindított ipari park – amelynek létrehozását a hagyományos iparszerkezet megújítása motiválta – jelentős számú külföldi beruházót vonzott.

Az idegenforgalmi központok

A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia⁷ szerint Magyarország legnagyobb nemzetközi vonzerővel rendelkező turisztikai attrakciója a főváros, Budapest, illetve a Balaton régió. Behringer és Kiss (2004) a kereskedelmi szálláshelyek vendégeinek földrajzi megoszlása alapján arra a következtetésre jutott, hogy egyrészt Magyarországra igen erős Budapest/Balaton koncentrátság jellemző, másrészt megfigyelhető egy sajátos szezonális attitűd. Sulyok és Kiss (2006) elemzése szerint Budapest egész évben közel egyenletes intenzitással fogadja a turistákat, azonban a Balaton esetében szignifikáns nyári (június–augusztus) szezonális mutatható ki, a vendégéjszakák közel kétharmada ebben az időszakban realizálódik. Budapest és a Balaton mellett csak a szezonális hatásoktól kevésbé érintett gyógyfürdők (például Bükkfürdő, Gyula, Hajdúszoboszló, Hévíz, Zalakaros) jelentenek nemzetközi vonzerővel rendelkező turisztikai attrakciót.

Budapest minden tekintetben Magyarország legjelentősebb turisztikai célpontjának tekinthető, ám ezen a téren pozíciója korántsem olyan kirívó, mint arra a TGS-értéke következtetni enged. 2011-ben a főváros TGS-értékével 241 település összesített értéke egyezett meg, azonban a vendégéjszakák száma tekintetében 15 település is képes volt Budapest ellensúlyozására. Az idegenforgalom vezető városai közül – Budapest mellett és után – kiemelkednek a fürdővárosok (Hévíz, Hajdúszoboszló, Bük, Zalakaros, Sárovar,

⁷ Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005–2013 (<http://neta.itthon.hu/szakmai-oldalak/strategiai-dokumentumok/nemzeti-100112>).

Gyula), a Balaton környéki települések (Siófok, Balatonfüred), illetve a komplexebb gazdasági szerkezetű nagyvárosok (Debrecen, Eger, Győr, Miskolc, Pécs, Sopron, Szeged) (4. táblázat).

4. táblázat

Magyarország leglátogatottabb települései a vendégek és a vendégéjszakák száma alapján, 2011

Rang	Város	Vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken 2011-ben	Rang	Város	Vendégek száma a kereskedelmi szálláshelyeken 2011-ben
1.	Budapest	6 059 536	1.	Budapest	2 557 671
2.	Hévíz	934 385	2.	Siófok	208 981
3.	Hajdúszoboszló	779 188	3.	Hajdúszoboszló	203 110
4.	Bük	665 780	4.	Hévíz	194 542
5.	Siófok	583 104	5.	Sopron	184 047
6.	Balatonfüred	458 797	6.	Bük	158 270
7.	Sopron	454 740	7.	Balatonfüred	140 973
8.	Zalakaros	413 594	8.	Sárvár	138 864
9.	Sárvár	387 623	9.	Zalakaros	133 073
10.	Eger	285 022	10.	Eger	126 757
11.	Debrecen	279 210	11.	Pécs	124 301
12.	Pécs	238 575	12.	Győr	116 399
13.	Győr	233 869	13.	Szeged	115 870
14.	Gyula	214 358	14.	Debrecen	110 853
15.	Szeged	209 846	15.	Miskolc	95 788

A TGS-rangsor (2. táblázat) és a vendégek/vendégéjszakák száma alapján összeállított rangsor (4. táblázat) összehasonlítása arra hívja fel a figyelmet, hogy a turisztikai szempontból ugyan kiemelkedő jelentőségű, azonban döntően idegenforgalmi profillal rendelkező települések pozíciója meglehetősen gyenge. A vezető turisztikai központok közül Balatonfüred 2011-ben a 116., Hévíz a 204., Zalakaros a 254., Bük pedig a 312. volt a TGS-rangsorban. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a turizmus – bármennyire is kiemelt jelentőségű nemzetgazdasági ágazat Magyarországon (Tóth 2009) – egy-egy település TGS alapján számított pozícióját önmagában elhanyagolható mértékben befolyásolja. A nagyvárosok esetében a turizmus szerepe és jelentősége még kevésbé mutatható ki.

A TGS-rangsorban található két olyan középváros, amelyeknek a vezető pozícióját döntően befolyásolja az idegenforgalmi attitűdjük, igaz egy-egy országos viszonylatban meghatározó ipari termelőcégnek is otthont adnak. Az egyik ilyen középváros Siófok, amely a Balaton régió legfontosabb idegenforgalmi központja. Beluszky és Györi (2004) szerint Siófok turisztikai szerepköre mellett már szokványos városi intézményei is kiépültek, illetve gazdasági funkcióját a német tulajdonban álló Sió-Eckes Kft. (Eckes-Granini Group) erősíti, amely Magyarország legnagyobb gyümölcslegyártó cége. A TGS-rangsor másik fontos turisztika központja Hajdúszoboszló, amely európai relációban is frekventált gyógyfürdő városnak számít (Erfurt-Cooper–Cooper, 2009), mindamelllett ott található Magyarország egyik legnagyobb gázszolgáltatójának, a közel 1100 településen működő és 1,2 millió fogyasztót kiszolgáló Tigáz Zrt.-nek (ENI leányvállalat) a székhelye is.

Az új gazdasági központok

A rendszerváltozás után a külföldi működőtőke-beruházások (FDI) tendenciája és területi allokációja erősen befolyásolta, hogy mely települések, hogyan és mikor váltak a gazdaság új központjaivá. Az 1990-es évek elején a külföldi multinacionális vállalatok először Budapesten jelentek meg (Barta 2005), majd a nyugat-dunántúli városokban. Lux (2005, 85. o.) szerint a nyugat-keleti lejtő eleve érvényesült a távolság miatt, de a dunántúli térségek között is csak azok vonzották a tőkét, amelyek rendelkeztek a megfelelő közlekedési kapcsolatokkal. Ennek megfelelően elsőként a főváros agglomerációjának települései (például Budaörs, Gödöllő, Törökbálint) zárkóztak fel a tradicionális gazdasági központok közé, illetve a nyugat-dunántúli nagyvárosok (Győr, Székesfehérvár, Szombathely) erősítették meg pozíciójukat (2. táblázat).

Az FDI célterületei között lényegében már az 1990-es évek elején megjelentek azok az általában kis- vagy középvárosok, amelyekben egy-egy külföldi multinacionális vállalat zöldmezős beruházás keretében jelentős termelőkapacitással rendelkező egységet létesített. Általános jellemzője az új gazdasági központoknak, hogy többnyire kevés számú (sokszor csak egyetlen) multinacionális vállalat határozza meg a TGS-értéküket, illetve azok megjelenése előtt nagyon gyenge pozícióval rendelkeztek. Közvetlenül a rendszerváltozás után az egyik legnagyobb volumenű beruházás a General Motor szentgotthárdi Opel gyárának felépítése volt, amelyben a motorgyártás 1992-ben indult el. Ebben az évben Szentgotthárd az 1029. helyen állt a TGS-rangsorban, azonban 1993-ban már a 25. volt, sőt 1995-re – olyan nagyvárosokat is megelőzve, mint Szeged, Székesfehérvár, Pécs és Miskolc – az 5. legfontosabb gazdasági központtá vált. Természetesen Szentgotthárd csak addig tudta ezt a pozíciót tartani, amíg más településeken nem történtek megközelítőleg hasonló méretű beruházások, így nem meglepő, hogy 2011-ben már csak a 68. helyen állt a TGS-rangsorban. Szentgotthárdhoz hasonló okok miatt került a vezető gazdasági csomópontok közé Komárom, Jászfényszaru, Esztergom, Hatvan, Tab, Rácalmás és Bicske.

A Szentgotthárd által bejárt növekedési pálya valamennyi új gazdasági központra jellemző. Az 5. táblázatban látható, hogy ezek a települések 1992-ben messze gyengébb pozícióval rendelkeztek, mint amelyet 2011-ben értek, sőt a TGS-növekedés mértékének szempontjából (több mint 1000%) Jászfényszaru, Rácalmás, Tab és Szentgotthárd egészen speciális esetnek számít.

5. táblázat

Az új gazdasági központok TGS-értékének és pozíciójának változása, 1992, 2011

Település	1992		2011		TGS-változás, %	Nagyobb cégek
	TGS	pozíció	TGS	pozíció		
Komárom	0,131	77.	0,971	9.	644	Nokia, Foxconn
Jászfényszaru	0,005	536.	0,767	13.	13 904	Samsung Electronics
Esztergom	0,094	98.	0,668	17.	612	Suzuki
Hatvan	0,134	73.	0,423	28.	214	Robert Bosch
Tab	0,018	273.	0,416	29.	2 199	Flextronics
Rácalmás	0,007	462.	0,274	38.	3 827	Hankook Tire
Bicske	0,118	82.	0,265	39.	124	Spar
Szentgotthárd	0,000	1 029.	0,124	68.	–	General Motors

Kritikus tényezőnek nevezhető azonban, hogy az új gazdasági központoknak – még a viszonylag népesebb Komáromnak és Esztergomnak is – meglehetősen egyoldalú a gazdasági szerkezete, hiszen azt lényegében csak egy-egy vagy néhány nagyobb termelőegység határozza meg. Ennek veszélyeire Esztergom szolgáltatja a legjobb példát. A japán Suzuki Motor Corporation 1992-ben indította be a magyarországi termelést Esztergomban (ebben az évben a város a 98. helyen állt a TGS-rangsorban), 1994-ben kétműszakossá vált a gyártás és beindult az exporttermelés (ekkor került 34. a helyre), 1996-ban pedig minden ötödik Magyarországon üzembe helyezett új autó az esztergomi Suzuki gyárból került ki (ez a 23. helyet eredményezte). 2007-ben Esztergom már a 12. legnagyobb gazdasági központnak számított, azonban a felívelő pályát a gazdasági válság megtörte. Ez tükröződik a Magyar Suzuki Zrt. 2008 decemberében kiadott közleményében is: „A világméretű pénzügyi és gazdasági válság, valamint a piaci feltételek romlása következtében a Magyar Suzuki Zrt. értékesítési darabszámai drasztikusan csökkentek, így a kereslethez alkalmazkodva a termelés csökkentése vált szükségessé. 2008. december 8-tól a gyártás visszatért a kézműszakos munkarendhez”.⁸ Nem meglepő tehát, hogy 2009-ben Esztergom a 70. helyre került a városok rangsorában, igaz a globális gazdasági környezet javulásának, valamint a Magyar Suzuki Zrt. erőteljesebb exporttevékenységének köszönhetően napjainkban ismét a vezető gazdasági központok között található (a 2011-es rangsorban a 17. helyen állt).

Szentgotthárd és Esztergom esete is világosan tükrözi, hogy az új gazdasági központokban megtelepedett egy-egy multinacionális cég egyértelműen és radikálisan képes befolyásolni a városok pozícióját. Hasonló okok miatt várható, hogy a jövőben Komárom 2011-ben elfoglalt 9. pozíciója is gyengülni fog: a város egyik legnagyobb cégének, a finn Nokianak az anyavállalata ugyanis 2012 elején jelentette be, hogy az okostelefonok gyártását Komáromból (illetve a mexikói Reynosa és a finn Salo városokból) ázsiai gyáraiba helyezi át. 2012 végére a komáromi Nokia gyár az alkalmazottjainak több mint felét (2300 főt) elbocsátotta, a termelését csökkentette. Természetesen nem zárható ki, hogy hasonló külső hatások érik a Budapesti agglomeráció vezető gazdasági központjait, bár a főváros közelsége miatt a valószínűsége csekély.

Offshore települések

A globális gazdaság fontos szereplőivé váltak azok az országok, régiók, városok, amelyek relatíve alacsony adóterheket rónak – ha egyáltalán megteszik – a multinacionális cégekre (Hines 2004). Az adóikikötők (*tax haven*) közös jellemzője, hogy a társasági nyereségadó (*corporate tax*) alacsonyan tartása mellett megfelelő üzleti környezetet biztosítanak a multinacionális vállalatoknak (Dharmapala 2008). Mint arra Hines (2004) felhívja a figyelmet, globális relációban ennek sarkalatos pontja az Egyesült Államok jelenleg hatályos 35%-os társasági nyereségadójánál jóval kisebb vagy esetleg 0%-os adókulcs alkalmazása. Ez arra biztatja a világ legnagyobb gazdaságának óriás cégeit, hogy nyereségüket az adóikikötőkben helyezték el, következésképpen a nyereségből

⁸ A Magyar Suzuki Zrt. közleménye a létszámcsökkentéssel kapcsolatban (http://www.suzuki.hu/pages/display/magyar_suzuki_zrt./cikk/cikk:2008_december_19_A_Magyar_Suzuki_Zrt._közleménye_a_létszámcsökkentéssel_kapcsolatban).

származó adóbevételek sem az Egyesült Államokban csapódnak le,⁹ hanem – nyilván sokkal kisebb mértékben – az adó kikötőkben. Bár a jelentős megtakarítás lehetősége valamennyi fejlett országban hasonló lépésre ösztönzi a multinacionális vállalatokat, a hazai adózás megkerülésében mégis elsősorban az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság cégei járnak az élen. Dharmapala és Hines (2006) közel 40 adó kikötőt azonosított, köztük olyanokat, mint Bermuda, Hong Kong, a Kajmán-szigetek, Libéria, Panama, Szingapúr, illetve Európában Ciprus, Írország, Luxemburg és Svájc. Magyarországot korábban sem az OECD (2000), sem a szakirodalom (Hines 2004, Dharmapala–Hines 2006, Dharmapala 2008) nem sorolta az offshore adó kikötők közé, azonban Gravelle (2013) szerint – többek között Ausztria, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Kanada mellett – indokolt lenne ebbe a csoportba sorolni.¹⁰

Magyarországon 1994-ben lehetett először külföldi cégeknek belföldi gazdasági tevékenységet nem végző offshore cégeket létrehozni. Ezeket a cégeket sem helyi adó-, sem áfakötelezettség nem terhelte, 2004-ig pedig mindössze 3, majd 2005-ig 4%-os társasági nyereségadót kellett fizetniük. Nem meglepő, hogy az offshore cégek száma folyamatosan emelkedett, jegyzett tőkéjük pedig a kezdeti néhány milliárd forinttal szemben 2005-re már meghaladta a 2000 milliárd forintot. Az offshore cégek gyarapodásának az Európai Unióhoz történt csatlakozás vetett véget, hiszen a társasági nyereségadót egységesen 16%-ra emelték (amely persze még mindig jóval alacsonyabb az Egyesült Államokban alkalmazott 35%-os kulcsnál). Az adószabályok ugyanakkor továbbra is lehetőséget biztosítottak arra, hogy Magyarországon bejegyzett cégből forrásadó fizetési kötelezettség nélkül lehessen nyereséget átutalni a külföldi anyacégnek, illetve a cégcsoporton belüli finanszírozás után ne kelljen iparüzési adót fizetni. Ezek a kedvezmények a megemelt társasági nyereségadó ellenére is roppant kedvező kondícióknak bizonyultak.

A 2. táblázatban látható, hogy 2011-ben Magyarország vezető gazdasági központjai között szerepelt Újlyengyel (7. hely) és Csomád (16. hely), az 1. ábra pedig azt mutatja, hogy a két település TGS-értéke egészen drasztikus mértékben, 648 116%-kal (Újlyengyel), illetve 129 168%-kal (Csomád) növekedett meg az 1992. évihez képest. Joggal merül fel a kérdés, hogy milyen hazai nagyvállalatok, külföldi multinacionális cégek hoztak létre óriási gyáregységeket ezeken a településeken (hasonlóan például Győrhöz vagy Székesfehérvárhoz), vagy milyen nemzetközi kiskereskedelmi láncok, bankok helyezték magyarországi székhelyüket oda (hasonlóan például Budaörshez vagy Törökbálinthoz). A válasz pedig egyszerűen az, hogy ilyen cégek és bankok nem léteznek. Sem az 1744 fős Újlyengyel, sem az 1524 fős Csomád, sem a hozzájuk hasonlóan szintén jelentős TGS-növekedést mutató 626 fős Alsópetény nem rendelkezik gyárakkal, bankokkal, áruházlánc központokkal. Ezek a kistelepülések a legismertebb magyarországi adó kikötők, ahol a cégek ugyan impozáns pénzügyi paramétereket mutatnak fel, csak éppen valós belföldi tevékenységet nem végeznek. Természetesen nagyvárosokban is telepedtek meg offshore cégek – amelyre az egyik legjobb példa Szombathely (HVG 2011) –, azonban az

9 A Bloomberg szerint csak a Microsoft, az Apple és a Google hármasa 134,5 milliárd dollárt tart az Egyesült Államokon kívül. A hírügynökség által összeállított offshore-listát a General Electric konglomerátum vezeti 108 milliárd dollárral, második helyen pedig a Pfizer gyógyszeripari óriás áll 73 milliárd dollárral (<http://www.bloomberg.com/news/2013-03-08/offshore-cash-hoard-expands-by-183-billion-at-companies.html>).

10 Egyes vélemények szerint Magyarország nem adó kikötő (*tax haven*), hanem inkább alacsony adózású ország (*low tax regime*) (OECD Tax Database: http://www.oecd.org/tax/tax-policy/oecdtaxdatabase.htm#C_CorporateCaptial).

Újlengyelhez és Csomádhoz hasonló offshore településeken lényegében nincs egyéb jelentős gazdasági tevékenység.

A bejegyzett offshore cégek gazdasági teljesítménye alapján a legnagyobb adóikikötő a pest megyei Újlengyel. A településen igen komoly virtuális cégbirodalmat épített ki az olajipari szolgáltató Transocean Ltd., amely fúrótornyok és mélytengeri fúróhajók bérbeadásával vált a világ legnagyobb offshore fúró vállalkozásává. Természetesen más településeken is megjelentek külföldi multinacionális cégek offshore leányvállalatai, így például Csomádon a papíripari Fibria Celulose¹¹ (Sao Paulo, Brazília), Szombathelyen az olajipari Petrobras (Rio de Janeiro, Brazília) (HVG 2011).

Az EU-csatlakozást követően a külföldi multinacionális cégeknek a megemelt nyereségadó és a bürokratikus adórendszer ellenére is érdemes volt offshore vállalkozásba fogniuk Magyarországon, hiszen hatalmas előnyt jelentett, hogy a nemzetközi szervezetek hazánkat végső soron nem nyilvánították adóikikötőnek. Az Egyesült Államok és más vezető nemzetgazdaságok adóhatóságai ugyanis teljesen másként ítélik meg azokat a cégeket, amelyeket adóikikötőkben regisztrálnak, mint azokat, amelyeket átlagosan adóztató országokban,¹² függetlenül attól, hogy utóbbiban valójában offshore tevékenységet folytatnak, vagy sem. Valószínűsíthető azonban, hogy a Deepwater Horizon fúrótorny 2010-es katasztrófája és az Újlengyel között feltárt – egyébként kevésbé jelentős – kapcsolat hozzájárulhat Magyarország offshore adóikikötő megítéléséhez (Gravelle 2009, 2013). Amennyiben ez a negatív megítélés valóban hatást gyakorol a multinacionális vállalatok offshore tevékenységére, úgy várhatóan a hazai adóikikötők pozíciója a jövőben jelentősen gyengülni fog.

Összefoglalás

Jelen tanulmányban arra tettem kísérletet, hogy egy, a külföldi gyakorlatban is alkalmazott módszer segítségével azonosítsam és rangsoroljam a hazai gazdaság központjait. Ennek során egy komplex mutatót (településgazdasági súly – TGS) vezettem be, amely integrálja a településeken működő gazdasági szervezetek jellemző pénzügyi paramétereit. Mivel az adatok már az 1990-es évek elejétől rendelkezésre álltak, lehetőség nyílt a gazdasági központok kevésbé informatív statikus állapota helyett a viszonylag hosszú távú pozícióváltozásukat bemutatni. A TeIR-adatbázis 1992-ben 1073 település, 2011-ben 2716 település releváns NAV-adatait tartalmazta. A gazdaság erős centralizáltságát ugyanakkor világosan tükrözi, hogy a 100 legnagyobb gazdasági központ minden évben 85-89%-át biztosította az országra jellemző TGS-értéknek, Budapest pedig önmagában is 45-50%-át.

A települések TGS-értékét jelentősen eltérő és időben változó gazdasági tényezők befolyásolták, mégis lehetőség nyílt az elemzési céloknak megfelelő településklasszifikáció létrehozására. Az elemzésben a vezető gazdasági központok következő csoportjait azonosítottam be: komplex központok (Budapest és agglomerációs övezete, illetve a regionális

¹¹ Fibria Celulose SA (<http://www.fibria.com.br/web/en/institucional/onde.htm>).

¹² The International Consortium of Investigative Journalists. Authorities Announce Tax Haven Investigation (<http://www.icij.org/blog/2013/05/authorities-announce-tax-haven-investigation>).

központok), tradicionális iparközpontok (ezen belül az erőmű-települések), idegenforgalmi központok, új gazdasági központok, offshore települések.

Budapest és a regionális központok gazdasági szerkezete nagyon összetett, esetükben nem mutathatók ki domináns gazdasági tényezők, bár kétségtelen, hogy utóbbiak teljesítményére az FDI volumenében bekövetkezett változások érzékelhetőbb hatást gyakoroltak. A többnyire gyengülő pozícióval rendelkező tradicionális iparközpontok és speciális típusuk, az erőmű-települések szerepét fokozatosan átvették az új gazdasági központok. Ez utóbbiak általában olyan települések, amelyek korábban elhanyagolt szereplői voltak a gazdasági rendszernek, azonban a külföldi multinacionális vállalatok beruházásai után jelentős gazdasági központokká fejlődtek. Megszerzett pozíciójuk ugyanakkor roppant ingatag – talán csak a fővárosi agglomeráció településeinek helyzete stabil –, hiszen egy-egy negatív beruházói döntés következtében éppen olyan gyorsan el is tűnhetnek, mint ahogyan megjelentek. Kevésbé ismert szereplői a magyar gazdaságnak az offshore települések, amelyekre más hasonló jellegű elemzésekben általában nem is terelődik figyelem. Ezek az egy-két ezer fős településeken az offshore cégek mindössze virtuális tevékenységet folytatnak, azonban valós gazdasági erővel rendelkeznek (ezt mutatja az általuk befizetett társasági nyereségadó hatalmas összege is). Az adókihívók a hazai adóügyi szabályok sajátosságait kihasználva váltak az offshore tevékenységet folytató külföldi multinacionális cégek célterületeivé, pozíciójukat pedig – esetükben létezésüket is – elsősorban külső tényezők veszélyeztetik.

1992-ben a vezető gazdasági központok viszonylag logikus struktúra mentén rendeződtek: a komplex gazdasági szerkezettel rendelkező Budapestet a regionális központok és a nagyobb megyeszékhelyek követték, közülük néhány speciális iparközpont ékelődött. 2011-re ez a struktúra átalakult, összetettebb lett, a változásait pedig épp úgy befolyásolják hazai, mint külföldről érkező hatások.

IRODALOM

- Abu-Lughod, J. L. (1999): *New York, Chicago, Los Angeles: American's Global Cities*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Alderson, A. S. – Beckfield, J. (2004): Power and Position in the World City System. *American Journal of Sociology* 109 (4): 811–851.
- Alderson, A. S. – Beckfield, J. – Sprague-Jones, J. (2010): Intercity relations and globalisation: The evolution of the global urban hierarchy, 1981–2007. *Urban Studies* 47 (9): 1899–1923.
- Ambrus Zoltánné – Kissné Majtényi Mónika – Kólyáné Sziráki Ágnes – Malakucziné Póka Mária (2008): Nagyvárosok összehasonlító vizsgálata. *Területi Statisztika* 11(48) (2): 136–163.
- Antalóczy Katalin – Sass Magdolna (2005): A külföldi működőtőke-befektetések regionális elhelyezkedése és gazdasági hatásai Magyarországon. *Közgazdasági Szemle* 52: 494–520.
- Antalóczy Katalin – Sass Magdolna – Szanyi Miklós (2011): Policies for attracting foreign direct investments and enhancing its spillovers to indigenous firms: The case of Hungary. In: Rugraff, E. – Hansen M.W. (Eds.) *Multinational Corporations and Local Firms in Emerging Economies*. pp. 181–210. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Baráth Gabriella – Molnár Balázs – Szépvölgyi Ákos (2001): A külföldi működőtőke szerepe a Közép-Dunántúl átalakuló gazdaságában. *Tér és Társadalom* 15 (2): 183–200.
- Barta Györgyi (2001): A nagyvállalatok szervezeti – tulajdoni – térbeli változásai. *Tér és Társadalom* 15 (1): 36–64.

- Barta Györgyi (2005): The role of foreign direct investment in the spatial restructuring of Hungarian industry. In: Barta Györgyi (Ed.) *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. pp. 143–160. Centre for Regional Studies, Pécs.
- Barta Györgyi – Kukely György – Lengyel Balázs – Ságvári Bence (2007): Magyarország a globális K+F térképén: Fejlődő országok a multinacionális vállalatok változó K+F stratégiájában. *Tér és Társadalom* 21 (3): 31–50.
- Bartke István (2006): A területi egyensúlyok változása 1997 és 2002 között. *Tér és Társadalom* 20 (2): 23–45.
- Beaverstock, J. V. – Taylor, P. J. – Smith, R. G. (1999): A roster of world cities *Cities* 16 (6): 445–458.
- Beaverstock, J. V. – Smith, R. G. – Taylor, P. J. – Walker, D. R. F. – Lorimer, H. (2000): Globalization and world cities: some measurement methodologies. *Applied Geography* 20 (1): 43–63.
- Behringer Zsuzsanna – Kiss Kornélia (2004): The role of foreign direct investment in the development of tourism in post-communist Hungary. In: Hall, D. (Ed.) *Tourism and Transition: Governance, Transformation, and Development*. pp. 73–82. CABI, Wallingford.
- Beluszky Pál (2003): *Magyarország településföldrajza (Általános rész)*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Beluszky Pál – Győri Róbert (2004): Fel is út, le is út... (városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században). *Tér és Társadalom* 18 (1): 1–41.
- Cohen, R. B. (1981): The new international division of labour, multinational corporations and urban hierarchy.. In: Dear, M. – Scott, A. (Eds.) *Urbanization and Urban Planning in Capitalist Societies*. pp. 287–314. Methuen, London-New York.
- Cséfalvay Zoltán (2001): The new role of Budapest in the Central European City System. In: Meusburger, P. – Jöns, H. (Eds.) *Transformations in Hungary: essays in economy and society*. pp. 273–290. Physica-Verlag, Heidelberg.
- Csomós György (2009a): A monocentrikus térszerkezet kialakulásának okai és a policentrikus területfejlesztés jövőképe: különbségek és hasonlóságok Franciaország és Magyarország területi tervezésében. *Társadalomkutatás* 27 (2): 163–184.
- Csomós György (2009b): A regionális centrumok súlyának meghatározása Magyarország településhálózatában. *Területi Statisztika* 12(49) (2): 186–198.
- Csomós György (2011): A közép-európai régió nagyvárosainak gazdaságirányító szerepe. *Tér és Társadalom* 25(3): 129–140.
- Csomós György – Kulcsár Balázs (2012): A városok pozíciója a globális gazdaság irányításában a nagyvállalatok forgalma alapján. *Földrajzi Közlemények* 136 (2): 138–151.
- Csomós György – Derudder, B. (2013): European cities as command and control centres, 2006–11. *European Urban and Regional Studies*. doi: 10.1177/0969776412453149 (in press).
- Csomós Gy. (2013): A világgazdaság irányító és ellenőrző központjai 2012-ben. *Tér és Társadalom* 27 (3): 93–108.
- Dharmapala, D. – Hines Jr., J. R. (2006): *Which Countries Become Tax Havens?* National Bureau of Economic Research Working Paper, 12802.
- Dharmapala, D. (2008): What Problems and Opportunities are Created by Tax Havens? *Oxford Review of Economic Policy* 24 (4): 661–679.
- Enyedi György (2000): Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom* 14 (1): 1–10.
- Erfurt-Cooper, P., Cooper, M. (2009): *Health and wellness tourism: spas and hot springs*. Channel View Publications, Bristol.
- Friedmann, J. – Wolff, G. (1982): World city formation: an agenda for research and action (urbanization process). *International Journal of Urban & Regional Research* 6 (3): 309–344.
- Friedmann, J. (1986): The world city hypothesis. *Development and Change* 17 (1): 69–83.
- Gál Zoltán (1998): A pénzügyi szektor területfejlesztési kérdései Magyarországon. *Tér és Társadalom* 12 (4): 43–67.
- Glickman, N. J. (1987): Cities and the international division of labour. In: Smith, M. P. – Feagin, J. R. (Eds.) *The Capitalist City*. pp. 66–86. Blackwell, Oxford.
- Godfrey, B. J. – Zhou, Y. (1999): Ranking cities: multinational corporations and the global urban hierarchy. *Urban Geography* 20 (3): 268–281.
- Gravelle, J. G. (2009): Tax Havens: International Tax Avoidance and Evasion. *National Tax Journal* 62 (4): 727–753.

MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI KÖZPONTJAINAK POZÍCIÓVÁLTOZÁSA 1992 ÉS 2011 KÖZÖTT 549

- Gravelle, J. G. (2013): *Tax Havens: International Tax Avoidance and Evasion*. CRS Report for Congress Congressional Research Service, Washington.
- Hall, P. (1966): *The World Cities*. Heinemann, London.
- Heenan, D. A. (1977): Global cities of tomorrow. *Harvard Business Review* 55 (May/June): 79–92.
- Hines Jr., J. R. (2005): Do Tax Havens Flourish? In: Poterba, J. M. (Ed.) *Tax Policy and the Economy* 19 pp. 65–99. MIT Press, Cambridge, MA.
- HVG (2011) *Virtuális székhely: több száz cég fordult meg egy szombathelyi kertés házban*. HVG, 2011. november 10. http://hvg.hu/kkv/20111110_szombathely_adooptimalizalas
- Hymers, S. (1972): The multinational corporation and the law of uneven development. In: Bhagwati, J. (Ed.) *Economics and World Order from the 1970s to the 1990s*. pp. 113–140. Collier-MacMillan, New York.
- Juhász Krisztina – Schottner Krisztina (2003): Németország és az Amerikai Egyesült Államok működőtőkebefektetései Magyarországon (1993–2000). *Tér és Társadalom* 17 (4): 85–99.
- Koltai Zoltán (2007): A magyarországi városok versenyképességének vállalati megítélése. *Tér és Társadalom* 21 (2): 23–42.
- Koós Bálint (2004): Adalékok a gazdasági szuburbanizáció kérdésköréhez. *Tér és Társadalom* 18 (1): 59–71.
- Kukely György (2006): A nagyvárosok felértékelődése a külföldi működőtőke-beruházások telephelyválasztásában. *Tér és Társadalom* 20 (4): 111–125.
- Lee, E. K. S. – Zhao, S. X. – Xie, Y. (2012): Command and Control Cities in Global Space-economy Before and after 2008 Geo-economic Transition. *Chinese Geographical Science* 22 (3): 334–342.
- Liu, X. – Derudder, B. (2012): Analyzing urban networks through the lens of corporate networks: A critical review. *Cities* 31 (1): 430–437.
- Lux Gábor (2005): A magyar fejlesztési politika térszemlélete és a második generációs programozás területi vetületei. *Tér és Társadalom* 19 (3-4): 81–93.
- Lux Gábor (2013): A gazdaság szerepe a városi térségek fejlesztésében: A globális kihívásoktól a fejlesztéspolitikáig. In: Somlyódy Péter (szerk.) *Az agglomerációk intézményesítésének sajátos kérdései: három magyar nagyvárosi térség az átalakuló térben*. pp. 69–94. Publikon Kiadó, Pécs.
- Lyons, D. – Salmon, S. (1995): World cities, multinational corporations, and urban hierarchy: the case of the United States. In: Knox, P. L. – Taylor, P. J. (Eds.) *World Cities in a World-System*. pp. 98–114. Cambridge University Press, Cambridge.
- Neal, Z. (2011): Differentiating Centrality and Power in the World City Network. *Urban Studies* 48 (13): 2733–2748.
- OECD (2000): *Towards Global Tax Co-Operation. Report to the 2000 Ministerial Council Meeting and Recommendations by the Committee on Fiscal Affairs. Progress in Identifying and Eliminating Harmful Tax Practices*. OECD, Paris.
- Pálné Kovács Ilona (2001): *Regionális politika és közigazgatás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Perczel Károly (1989): A magyarországi regionális tervezés történetéhez. *Tér és Társadalom* 3 (3): 80–105.
- Rechnitzer János (1998): *Területi stratégiák*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Rechnitzer János – Csizmadia Zoltán – Grosz András (2004): A magyar városhálózat tudásalapú megújító képessége az ezredfordulón. *Tér és Társadalom* 18 (2): 117–156.
- Rechnitzer János – Smahó Melinda (szerk.) (2012): *Járműipar és regionális versenyképesség Nyugat- és Közép-Dunántúl a kelet-közép-európai térségben*. Széchenyi University Press, Győr.
- Sági Zsolt (2000): A külföldi tőke szerepe a budapesti agglomerációs övezet feldolgozó-ipari térszerkezetének kialakításában. *Tér és Társadalom* 14 (2-3): 73–87.
- Scott, A. J. – Agnew, J. – Soja, E. W. – Storper, M. (2001): Global City-Regions. In: Scott, A. J. (Ed.) *Global City-Regions*. pp. 11–32. Oxford University Press.
- Sassen, S. (1991): *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, Princeton.
- Sassen, S. (2006): *Cities in a world economy* 3rd Edition. Pine Forge Press, Thousand Oaks, CA.
- Sulyok Judit – Kiss Kornélia (2006): A magyarországi turizmus szezonálisitása, 2000–2004. *Turizmus Bulletin* 10 (1): 57–69.
- Szemző Hanna – Tosics Iván (2005): Hungary In: van Kempen, R. – Vermeulen, M. – Baan, A. (Eds.) *Urban Issues and Urban Policies in the New EU Countries*. pp. 37–60. Ashgate, Aldershot,
- Szirmai Viktória – Baráth Gabriella – Molnár Balázs – Szépvölgyi Ákos (2003): Globalizáció és térségi fejlődés. *Tér és Társadalom* 17 (3): 29–57.

- Taylor, P. J. (2004): *World City Network: A global urban analysis*. Routledge, London–New York.
- Taylor, P. J. – Ni, P. – Derudder, B. – Hoyler, M. – Huang, J. – Lu, F. – Pain, K. – Witlox, F. – Yang, X. – Bassens, D. – Shen, W. (2009): The way we were: command-and-control centres in the global space-economy on the eve of the 2008 geo-economic transition. *Environment and Planning A* 41 (1): 7–12.
- Taylor, P. J. – Ni, P. – Derudder, B. – Hoyler, M. – Huang, J. – Pain, K. – Witlox, F. – Yang, X. – Bassens, D. – Shen, W. (2011a): Command and Control Centres in the World Economy. In Taylor, P.J., Ni, P., Derudder, B., Hoyler, M., Huang, J., Witlox, F. (eds.) *Global Urban Analysis: A Survey of Cities in Globalization*. pp. 114–136. Earthscan, London.
- Taylor, P. J. – Derudder, B. – Hoyler, M. – Pain, K. – Witlox, F. (2011b): European cities in Globalization. In Taylor, P. J. – Ni, P. – Derudder, B. – Hoyler, M. – Huang, J. – Witlox, F. (Eds.) *Global Urban Analysis: A Survey of Cities in Globalization*. pp. 114–136. Earthscan, London.
- Taylor, P. J. – Csomós György (2012): Cities as Control and Command Centres: Analysis and Interpretation. *Cities* 29 (6): 408–411.
- Tóth Géza (2009): Kísérlet a regionális turisztikai GDP becslésére Magyarországon. *Statistikai Szemle* 87 (10–11): 1038–1057.
- UNCTAD – United Nations Conference on Trade and Development (2002): *World Investment Report 2002 Transnational Corporations and Export Competitiveness*. United Nations, New York–Geneva. http://unctad.org/en/Docs/wir2002_en.pdf
- Wágner I. (2004): Magyar regionális bankközpontok felkutatása és azonosítása. *Tér és Társadalom* 18 (2): 107–116.

Kulcsszavak: gazdasági központok, klasszifikáció, NAV, települések gazdasági szerkezete, településrangsor, vállalkozások teljesítménye.

Resume

Nowadays a very popular trend of social scientific research on cities deals with what role cities play in the economy. In these researches conclusions are often drawn on the impact of directing and controlling function of cities on the economy through the financial performance of multinational/transnational companies and banks. Namely their changes are in cause-effect association with the actual economic processes. In the present paper the author identifies and ranks Hungarian economic centres in the period between 1992–2011 by means of a method applied in international practice. In consequence of economic processes following the change of regime, accession to the European Union and due to some special taxation regulations specific of Hungary, the position of settlements changed within the economic system. After two decades of transition period the dominance of the capital and its conurbation significantly increased, east-westerly dichotomy became stronger, while the role of traditional industrial centres and of some large cities with complex economic structure weakened. As a result of these processes new type economic centres evolved, which got into outstanding position due to only one economically determinant company. Extreme case is represented by inland tax-free ports, which became leading economic centres due to the offshore activity of international multinational companies.

The aim of this paper is to create a settlement classification, which is based on the dynamically changing position of settlements in the economy, and reflects economic processes after the change of the regime with all their anomalies.